

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i
Linköpings stift 2005

HERRBERGA KYRKA

Herrberga socken
Mjölby kommun
Linköpings stift
Östergötlands län

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

HERRBERGA KYRKA

Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift
Delrapport januari 2005

Innehåll

Inledning.....	3
Bakgrund.....	3
Syfte.....	3
Kulturminneslagen.....	3
Kulturhistorisk bedömning.....	3
Inventeringens uppläggning och rapport.....	4
HERRBERGA KYRKA.....	5
BESKRIVNING OCH HISTORIK.....	5
<i>Socknen</i>	5
<i>Kyrkomiljön</i>	6
<i>Kyrkogården</i>	6
<i>Kyrkobyggnaden</i>	7
Exteriör beskrivning.....	9
Interiör beskrivning.....	9
KULTURHISTORISK BEDÖMNING.....	11
<i>Kyrkogården</i>	11
<i>Kyrkobyggnaden</i>	11
ÖVRIGT.....	12
Aktuella skyddsformer.....	12
Övriga inventeringar.....	12
Källor.....	12
Kartor.....	13
HÄNDELSELISTA.....	13

Inledning

Bakgrund

Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapsunderlaget för våra kyrkobyggnader och kyrkomiljöer genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering. På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen inom stiftets del av Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnader som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkans kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkan/kapellet och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrko/kapellbyggnaden samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkobyggnader/kapell och kyrkomiljöer i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar av kyrkobyggnaden.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljöns i sin helhet, men också till värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör, fotografier och en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i denna rapport. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, vilket är ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet, fotografering och rapportsammanställningen har utförts av antikvarie Anita Löfgren Ek vid Östergötlands läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

HERRBERGA KYRKA

Mjölby Herrberga 5:8, Herrberga socken, Mjölby kommun, Vifolka härad, Östergötlands län och landskap, Linköpings stift.

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Herrberga är en medeltida socken. En medeltida stenkyrka föregick dagens kyrka. 1795-1797 uppfördes den nuvarande kyrkan, troligen i stort sett på samma plats som den äldre kyrkan. Kyrkans planlösning är ett rektangulärt långhus med tresidigt avslutat kor av samma bredd. Sakristian ligger mitt på norra långväggen och i väster står tornet, som avslutas av en klockformad huv med kvadratisk lanternin. Kyrkan har en gustaviansk karaktär. Fasaderna är spritputsade med slätputsade hörn och omfattningar och avfärgad i brutet vitt. Det höga, valmade kyrktaket är skivtäckt med kopparplåt och torntaket samt lanterninens svängda tak är täckt med stavspån. Fönstren är rundbågiga med karmar och spröjs av trä. Ingångar finns i väster via tornet och på södra långsidan. Även interiören med sitt stickbågiga tunnvalv och kraftiga taklist har en gustaviansk karaktär.

Socken

Herrberga är en medeltida socken med relativt liten areal och nämns 1322 Haarbergha. Den består till största delen av åkermark med ett mindre skogsområde i sydväst. Stora delar av socknens västra gräns går i Svartån. Bebyggelsen ligger till största delen i byar eller utskiftade gårdar med en tätare bebyggelse i Öjebro. Den enda större gården är Forsa gård öster om Öjebro. Genom socknen går landsvägen mellan Linköping och Skänninge och invid vägen ligger kvarnbyn Öjebro vid några fall i Svartån. Här hade bl a hospitalet i Skänninge kvarn under medeltiden. I dag klättrar bebyggelsen utmed ån och består av kvarnbyggnader, mangårdsbyggnader och mindre stugor samt kraftverk. I Öjebros västra del finns en

stenvalvsbro med sju spann från 1797. Öster om Öjebro ligger den f d skolan med lärarbostad uppförda 1935. I Östergötlands läns kalender från 1872 kan man läsa att det fanns åtta kvarnar i Öjebro och dessutom fanns i socknen ångbränneri, spikhammare, såg, benstamp, grynverk och spånhyvel. I övrigt var jordbruket huvudnäring. Kvarnverksamheten är nedlagd.

Kyrkomiljön

Herrberga kyrka med omgivande kyrkogård ligger på en svagt markerad höjdplatå i öppen jordbruksbygd. Sydväst och väster om kyrkan ligger Herrberga Västersödergård. Bostadshuset är en parstuga från tidigt 1800-tal i två våningar. Norr härom finns en grusad parkeringsplats till kyrkan och en panelad, rödfärgad mindre ekonomibyggnad som hör till kyrkan. Den tillkom i samband med kyrkans restaurering på 1970-talet. Norr om parkeringen ligger en sentida villa. En mindre grusväg löper norr om kyrkan och här ligger byggnaden ”Klippan” från 1846. Den fick sitt nuvarande utseende vid en ombyggnad 1901. Byggnaden har bl a tjänstgjort som skola och möbelverkstad. Fasaderna har faluröd liggande fasspontpanel. Här ligger också gamla sockenstugan från slutet av 1700-talet med faluröda locklistpanelade fasader. Öster om kyrkan ligger missionshuset från 1907 med en fasadbeklädnad av grå eternitplattor. Norr om missionshuset ligger gårdsbebyggelsen till ”Midt i byn” och i söder villan Dalhem som har fasader klädda med brunmålad locklistpanel. Söder om kyrkan och kyrkogården finns en triangelformad parkartad yta som smalnar av i söder. Här växer höga almar och lindar och en grusgång leder fram till södra grinden. Längst i söder står två grindstolpar av granit och här finns också en vattenpump. Denna triangelform har bildats av anslutande vägar och finns bl a på en arealavmätningsskarta från 1708. Utanför södra kyrkogårdsmuren står den avbrutna delen av en runsten. Äldre sockenbeskrivningar nämner runstensfragment som tröskelsten till kyrkan och inmurat i kyrkväggen.

Kyrkogården

Kyrkogården runt Herrberga kyrka är relativt liten och omgärdas av en kallmurad stödmur av gråsten. Ingångar med dubbelgrindar i järnsmede finns i söder och öster. Grindstolparna är av röd kalksten. Karaktären är huvudsakligen ”ombonad” genom det lilla formatet och

rygghäckarna. Häckarna är inte så höga men delar in kyrkogården rumsligt. Kyrkogården saknar en enhetlig trädkrans. Enstaka askar och lönnar är bevarade. I kyrkogårdens nordvästra hörn finns tio stycken grusgravar omgärdade med måbärshäckar. På båda sidor om mittgången till kyrkans sydportal finns det grusgravar täckta med fingrus och omgärdade med ligusterhäckar eller stenramar. Bland gravvårdarna märks några högre, polerade granitvårdar från tidigt 1900-tal samt en marmorvård från andra delen av 1800-talet. Värt att notera är att det inte finns någon gravvård med titeln ”mjölnare”. Detta med tanke på att den stora kvarnbyn Öjebro ligger inom socknens gränser. Bland de undanställda ”museivårdarna” finns ett kors i gjutjärn och en kalkstensvård från tidigt 1700-tal.

Kyrkobyggnaden

Mycket lite är känt om den tidigare, medeltida kyrkans historia och utseende. Enligt bokverket Sveriges Bebyggelse från 1947 var den uppförd under andra halvan av 1100-talet. Övriga uppgifter nämner endast att det är en medeltida kyrka. Inte heller kyrkans läge är helt klarlagt. Eventuellt ingår delar av murverket i den nuvarande kyrkan. Vid grävning söder om kyrkan 1973 påträffades en rad stenar, som kan ha ingått i den äldre kyrkan. Det är dock känt att kyrkan saknade torn och att klockorna hängde i en klockstapel på kyrkogården. Några inventarier från den gamla kyrkan finns bevarade och förvaras i dagens kyrka. Bland dessa märks dörren till sakristian. Det är en trädörr, troligen från 1100-talet eller tidigt 1200-tal och rikligt smyckad med järnsmide av en typ som verkar ha varit rätt vanligt förekommande i Östergötland. Det stiliserade motivet anspelar på att kyrkdörren kan ses som en port in till paradiset. I koret hänger altarskåpet, som är ett nordtyskt arbete från mitten av 1400-talet och i korgolvet ligger en medeltida gravhäll över Ramburgis, Ingeborg och deras son Johan. Vid en av de senare renoveringarna flyttades hällen ut från sakristian till korgolvet. På norra långväggen hänger 1600-talets predikstol utvikt. Den utfördes troligen omkring 1675 av bildhuggaren Henrik Werner i tidens enkla barock. Henrik Werner ingick i den s k ”Wernerska verkstaden” i Östra Tollstad.

Dörren till sakristian

Efter mitten av 1700-talet började man planera en tillbyggnad av kyrkan och 1776 beslutades att det var dags att utföra arbetet. Det blev en helt ny kyrka i gråsten och förslagsritningarna upprättades 1787 av byggmästaren Casper Seurling, som var mycket verksam i Östergötland och året efter grundlades kyrkan. 1795 påbörjades slutligen bygget och kyrkan stod färdig 1797. Stiftsbyggmästare Petter Andersson Lindstrand levererade takspån och svarade för takarbetet. Eventuellt hade han ett större ansvar, vilket han var van vid efter att ha varit med om de stora ombyggnaderna av kyrkorna i grannförsamlingarna Sya och Viby. Lars Lindqvist från Ulfåsa ansvarade för inredningsnickerierna. Kyrkan fick i stort sett det utseende den ännu har. Ursprunglig fasadbehandling var en rosafärgad slätputs. En jämförelse av dagens kyrkorum med en odaterat ritning, ”Dessin till Herrberga kyrka i Östergötland”, visar när det gäller planlösning och placering av fast inredning, att den enda skillnaden är predikstolens placering, bänkar i väster som har tagits bort samt nuvarande trappan upp till orgelläktaren. Ursprungligen var predikstolen placerad längre mot väster. Ritningen visar en predikstolstrappa som ansluter till sakristiedörren, men troligen byggdes kyrkan med uppgång direkt inifrån sakristian till predikstolen. Dörren till predikstolstrappan sitter fortfarande kvar i sakristian och själva trapputrymme är omvandlat till förvaringsutrymme. Kyrkan fick namnet

Fredrika efter dåvarande drottningen Fredrika Dorothea Vilhelmina. Till den nya kyrkan donerade rusthållaren Erik Månsson i Forssa både altartavlan som framställer ”Kristi korsfästelse” och orgeln. Inventarierna var tillverkade av sin tids store kyrkomålare respektive orgelbyggare i Linköpings stift: Pehr Hörberg och Pehr Schiörlin. Orgelfasaden tillverkades av Anders Malmström i Västra Ny, som i övrigt bl a tillverkat predikstol till flera kyrkor. Sonen August Malmström blev konstnär och mest känd för ”Grinds lanternen”.

Enligt Wilhelm Thams sockenbeskrivning från mitten av 1800-talet fick kyrkan en ny predikstol år 1844. Enligt andra uppgifter tillkom den i början av 1900-talet. Det bör i så fall ha varit vid den större renoveringen runt sekelskiftet 1900, då predikstolen flyttades till sin nuvarande placering. En ny öppen bänkinredning tillverkades och målades i ekimitation. Där predikstolen tidigare stått, placerades en kamin för uppvärmning av kyrkorummet. Kyrkan målades om både utvändigt och invändigt. Redan 1914 putsades kyrkan om utvändigt. Fasaderna spritputsades med slätputsade omfattningar och lister. Det är osäkert om den ursprungliga fasadbehandlingen satt kvar till 1914. Även sockeln täcktes med spritputs. Snickerier målades om och taket täcktes med ny spån. Interiöra arbeten bestod huvudsakligen av konservatorsarbeten. 1600-talets predikstol sattes upp i ett utvikt plan på kyrkväggen. Altaruppsats, altarring och predikstol målades om i vitt och omförgylldes.

1950-51 genomfördes en större renovering med Johannes Dahl från Tranås som arkitekt. Kyrkan fick på nytt en sluten bänkinredning, korbänken i söder togs bort, liksom korbänksbarriären i norr, som hittills omgärdat predikstolen. Predikstolen fick samtidigt en ny bas. Den medeltida gravhällen flyttades från sakristian till koret och det målade balusterräcket i altaruppsatsen täcktes över med väv. 1600-talets predikstol, som tidigare hängt utvikt på södra väggen, flyttades till norra väggen. Den järnbeslagna sakristiedörren hade varit vitmålad, men färgen avlägsnades nu. Interiören målades om, innertaket isolerades på vinden,

innanfönster monterades, kyrkan fick elvärme och innerdörrar sattes vid södra ingången och mellan långhus och vapenhus. Den nuvarande dopfunten i finhuggen granit tillverkades efter ritningar av Arre Essén. Utvändigt putslagades och målades fasaderna. Ett nytt fönster tillverkades till sakristian och ett litet toaletttrum inreddes i den igensatta uppgången till predikstolen.

Byggnadsingenjör Ture Jangvik ledde renoveringsarbetena 1975-77. Spåntäckningen på kyrktaket byttes ut mot koppar, fasaderna putslagades åter och målades. I interiören togs två bänkrader bort i väster och en trappa byggdes från långhuset till orgelläktaren. Väven som täckte altaruppsatsens målade balustrad togs bort, liksom ett trähölje som förhöjt stenaltaret. Smärre förändringar gjordes på altarringen. Interiören målades om. Sakristian fick nytt golv.

Exteriör beskrivning

Kyrkan är orienterad i västöstlig riktning och har tresidigt avslutat kor i samma bredd. Sakristian ligger mitt på norra långsidan och i väster står tornet, som avslutas med en klockformad huv med fyrsidig lanternin. Kyrkan är byggd i gråsten. Fasaderna är spritputsade med en delvis mycket finkornig spritputs med slätputsade hörn och omfattningar och avfärgade i brutet vitt. Sockeln är gråmålad och spritputsad med vass spritsten. Långhuset och sakristian är täckt med valmat sadeltak. Taktäckningen består av kopparplåt med förskjutna hakfalsar. Den klockformade tornhuv, liksom lanterninens svängda topptak, är täckt med stavspån. Fönsteröppningarna och tornets ljudöppningar är stickbågiga. Fönstren är rundbågiga och har träspröjs med färgat antikglas. Det saknas uppgifter om fönstrens ålder, men de är troligen från 1900-talets början. På var långsida finns tre fönsteraxlar varav en i koret. Under fönsterblecket finns det breda, profilerade trälistor. Sakristian har stickbågig fönsteröppning och blyspröjsat fönster från 1950-talets restaurering. Över sydportalen sitter ett lunettfönster. Över taklisten på västfasaden finns det ett oxögefönster på var sida om tornet. Det är ljusinsläpp till orgelläktaren. Det finns två ingångar till kyrkan: en genom tornet i väster och en i söder. Båda portalerna är stickbågiga och markeras av en portik med rusticerade lisener med profilerad, rak överliggare. Dubbelportarna är ursprungliga och har profilerad panel i fiskbensmönster och liggande spegel i nedre delen. Västra porten har en mindre öppningsbar del och det har tidigare även varit fallet med södra porten. I tornet finns, förutom två fönster i vapenhuset, två mindre öppningar en trappa upp med tjärade luckor av brädor inne i smygen samt panelklädda tornluckor. Den fyrkantiga lanterninen är av trä och har fyra luckor med påspikat, vitt gallerverk. Lanterninen kröns med en kula och en flöjel med året 1797.

Interiör beskrivning

Långhuset är rektangulärt. Det fernissade trägolvet är inte originalgolv. Väggarna är putsade och vitmålade. Långhuset täcks av ett stickbågigt brädtak målat i brutet vitt. Tak och vägg skiljs åt av en kraftigt profilerad taklist som är målad i grått. Det finns innerdörrar till sydportalen och mot vapenhuset. Det är dubbeldörrar med profilerad panel i fiskbensmönster. I dörrarna till sydportalen sitter rombfönster. En rikt järnbeslagen medeltida dörr leder in till sakristian. Den är troligen från 1100-talet eller tidigt 1200-tal och har bl a stiliserat paradismotiv med arkadbågar och livets träd. Innanfönstren är indelade i fyra delar och saknar spröjs. Under läktaren i väster är bänkar borttagna, men det finns ingen läktarunderbyggnad. Långhusets slutna bänkinredning i fyra kvarter är från 1951. Bänkluckorna är målade i grått med vita speglar med förgyllda omfattningar. Även bänkarna är gråmålade. Kyrkorummets färgsättning är till övervägande del grå och vit med förgyllda detaljer. Läktaren vilar på krysslagda bjälkar i norr och söder. Orgelläktaren har en enkel läktarbröstning med rektangulära, stående speglar. Färgsättningen är i två grå toner med förgyllda

spegelomfattningar. Läktargolvet består av breda brädor och har tidigare haft heltäckningsmatta. Det finns inga gradänger. Sedan orgelrestaureringen 1990 finns det en särskild inbyggnad för orgelns bas. En trappa är byggd över kanalen mellan orgeln och orgelfläkten i tornrummet. En öppen trappa leder upp till orgelläktaren från långhuset i söder. Den tillkom vid restaureringen på 1970-talet. Orgeln är byggd av Pehr Schiörlin och kom på plats 1799. Den har tidigare ändrats, men återställdes till stora delar 1990. Fasaden tillverkades av Anders Malmström från Västra Ny. Den är gråmålad och kröns av fyllda urnor.

Koret ligger ett trappsteg upp. Det fernissade trägolvet är troligen original. Innanför altarringen är golvet täckt av en heltäckande matta. I korets södra del ligger en medeltida gravhäll. Koret har en tresidig avslutning och två fönster flankerar altaruppsatsen. Taket är valmat över koret. Altaruppsatsen med delvis förgyllda pilastrar och entablement omfattar altartavlan – ”Kristi korsfästelse, målad av Pehr Hörberg 1797. Altartavlan avslutas nedtill av en illusionsmålad balustrad. På var sida altaruppsatsen hänger en oval nummertavla, som kröns av rosett och lagerhängen. Nedtill finns små inskriptionstavlor, bl a med året 1799. Altaret står vid östväggen. Det är murat och täckt med en kalkstensskiva. Den tresidiga altarringen går från vägg till vägg med en dörr på var sida. Enkla speglar på framsidan och liggande brädor på insidan. Altarringen ger ett ålderdomligt intryck. Dopfunten från 1951 av ljusst grå granit är flersidig. Den är prydd med Kristusmonogrammet IHS. En marmoreringmålad dopfunt av trä från 1600-talet eller tidigt 1700-tal förvaras i sakristian. Predikstolen är enligt något osäkra uppgifter tillverkad 1844. Den är flersidig och har uppgång från koret. I speglarna finns förgyllda, religiösa symboler. Baldakintaket är dekorerat med stjärnor och en duva. Predikstolen är målad i grått och vinrött. 1600-talets predikstol, som är tillverkad av Henrik Werner, hänger utvikt på norra långhusväggen. *Vapenhuset* i tornets nedre del har golvet belagt med sentida kalkstensskivor. Väggarna är putsade och avfärgade med vit kalkfärg och bräddtaket är täckfärgsmålat. På insidan är ytterdörrarna klädda med stående brädor. Dörrarna in mot långhuset har samma utseende som ytterdörrarna och har märken efter samma typ av mindre öppningsbar del som de övriga äldre dörrarna. Det har även funnits stocklås. Fönstren saknar innerbågar, men det är dubbelt glas i den enkla bågen. Under torntrappan finns ett apparatrum med två dörrar. *Sakristian* har brädgolv. Väggarna är putsade och avfärgade i vitt. I södra väggen finns ett ”monstransskåp” med smitt järngaller. I det putsade och vitmålade taket finns en enkel takrosett och taklisten är profilerad. Förutom dörren till långhuset finns en ålderdomlig bräddörr med stocklås i den gamla öppningen till predikstolstrappan. Öppningen bildar nu en nisch för förvaring. Fönstret har ett kraftigt, smitt galler och innanfönster med blyspröjs. Skåpinredningen är från 1977.

Tornets första våning har trägolv, putsade vita väggar och synliga, bilade takbjälkar. Dörren till orgelläktaren är klädd med en spånskiva. Rummet innehåller ett inbyggt fläktrum till orgeln. Andra tornvåningen används till förråd. Grova och putsade väggar, synliga takbjälkar av kraftig dimension och två ljusöppningar med träluckor. I översta tornvåningen ser man att tornhuvens undertak består av fasade brädor. Mittkonstruktionen, som bär upp tornhuvens är delvis utbytt på kraftiga rötskador.

Herrberga kyrka har en tydlig gustaviansk karaktär. Arkitekturen var mycket vanlig för kyrkor under 1700-talets sista tre decennier.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING

Kyrkan och kyrkogården bildar tillsammans med folkskolan och sockenstugan en välbevarad kulturhistoriskt intressant miljö. Den omgivande jordbruksbebyggelsen visar på kyrkans plats "mitt i byn".

Kyrkogården

Ett mycket högt kulturhistoriskt värde ligger i de grus- eller sandtäckta gravanläggningarna med omgärdning av häckar eller stenramar. De är belägna utmed gångarna, på sådana platser som vanligen var avsedda just för de köpta, mer påkostade gravarna. Kyrkogårdens slutna karaktär är också mycket värdefull. Ett kulturhistoriskt värde finns även i enskilda gravvårdar. Titlar på gravvårdar säger en del om näringsliv och social struktur i en socken. I Herrberga är det avsaknad av titeln "mjölnare" som är mest iögonenfallande, med tanke på kvarnbyn Öjebro. På gravvårdarna förekommer bl.a. titlar som lantbrukare och övermaskinist (kraftverket i Öjebro). Många titlar har kyrklig anknytning. Två av "museivårdarna" har titlar: daneman och rusthållaren. Resterna av en äldre trädkrans utgörs av några askar. Det triangelformade området söder om kyrkogården har ett bevarandevärde bl.a. genom sin mycket långa kontinuitet.

Kyrkobyggnaden

Herrberga kyrka har en mycket välbevarad gustaviansk karaktär, både i exteriören och interiören. Sedan kyrkan uppfördes 1795-1797 har den inte genomgått några genomgripande förändringar. Kyrkans portar och även en del dörrar inne i kyrkan är ursprungliga och bär spår av äldre konstruktioner. Spåntäckningen på tornaket och lanterninens tak är viktigt att bevara, då spån tidigare var det vanliga taktäckningsmaterialet på landsortskyrkorna. I kyrkorummet är brädtaket och den kraftiga taklisten av stor betydelse för karaktären. Orgel, altaruppsats och altarring är delar av den ursprungliga inredningen. De har ett stort kulturhistoriskt värde. Dessutom är orgeln och altaruppsatsen med altartavlan goda exempel på inventarier som tillverkats av konstnärer/hantverkare av stor regional betydelse. Den slutna bänkinredningen är inte original, men ansluter väl till kyrkorummet i övrigt. I sakristian har resterna av uppgången till predikstolens tidigare placering ett stort byggnadshistoriskt intresse. Flera inventarier från den medeltida kyrkan är bevarade. De har ett stort konst- och kyrkohistoriskt värde och visar dessutom på kyrkans kontinuitet. Det kan ha rört sig om inventarier av speciellt intresse, som man ville föra över till den nya kyrkan. Altarskåpet och den rikt utsmyckade dörren hade inte längre någon direkt betydelse för den aktuella liturgin, men man ville bevara dem. Predikstolen och dopfunten hade man fortfarande en direkt användning för.

Sammanfattning

- Kyrkan och kyrkogården bildar tillsammans med folkskolan och sockenstugan en välbevarad kulturhistoriskt intressant miljö. Det triangelformade området söder om kyrkogården har ett bevarandevärde bl.a. genom sin mycket långa kontinuitet.

- Kyrkorummet uppvisar en enhetlig gustaviansk karaktär som betonas av det välvda brådtaket, den kraftiga taklisten, altaruppsats, altarring och slutna bänkinredning.
- Orgeln av den välkände orgelbyggaren, Pehr Schiörlin, har ett stort musikhistoriskt och kulturhistoriskt värde.
- De fyra ursprungliga dörrarna, två i tornet, en i södra ingången och dörren till f d predikstoluppången är av stort byggnadshistoriskt värde. Detta gäller även de spåntäckta taken på tornhuv och lanternin.
- Inventarierna från den medeltida kyrkan har ett stort konst- och kyrkohistoriskt värde. De visar dessutom på kyrkans kontinuitet. Bland dessa inventarier märks den smidesbeslagna dörren, altarskåpet, gravhällen i koret, 1600-talets predikstol och dopfunten, som förvaras i sakristian. Även runstenen söder om kyrkogården, som tidigare varit inmurad i kyrkan, visar på platsens långa kontinuitet.

ÖVRIGT

Aktuella skyddsformer

Kyrkan och kyrkogården är skyddade enligt Lagen om kulturminnen 4 kap.

Herrberga kyrkomiljö, K 25, är utvärderad som kulturhistorisk värdefull miljö i kulturminnesprogrammet för Östergötland, utgivet av länsstyrelsen i Östergötlands län 1983.

Övriga inventeringar

Sedan 2002 pågående inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser i Östergötlands län, utförs av Östergötlands länsmuseum.

Skolinventeringen i Östergötlands län, utförd av Östergötlands länsmuseum 1978.

Källor

Antikvarisk-topografiskt arkiv, Riksantikvarieämbetet

Bebyggelseregistret – kulturhistorisk bebyggelseinformation. Riksantikvarieämbetet

www.bebyggelseregistret.raa.se

Cnattingius, Bengt, Herrberga kyrka, Linköpings stifts kyrkor, 1984.

Mjölby kommun, juni 1984, Byggnadsinventering av samlade miljöer och enskilda objekt.

Ridderstad, Anton, Historiskt, Geografiskt och Statistiskt lexikon öfver Östergötland, A-L, Norrköping 1877.

Sveriges Bebyggelse, Östergötlands län, del I, Uddevalla 1947.

Östergötland, landskapets kyrkor. Red. Marian Ullén. Forskningsprojektet

Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Riksantikvarieämbetet 2004.

Östergötlands läns kalender 1872.

Östergötlands länsMuseums topografiska arkiv

Kartor

Häradsekonoms karta Normlösa 1868-77

Ekonomisk karta, 1948 och 1983, blad 8F 4c Järstad

Sammanställt av Östergötlands länsmuseum i januari 2005. Den kulturhistoriska bedömningen har utförts i samverkan med Länsstyrelsen i Östergötland och Linköpings stift.

HÄNDELSELISTA

Förteckningen gör inga anspråk på att vara komplett. Den bygger enbart på nedan redovisade källor och kan i framtiden komma att revideras.

- 1150-1300 Nybyggnad. Kyrkan saknade torn och klockorna hängde i en klockstapel. Eventuellt ingår delar av kyrkans murar i den nuvarande kyrkan. (SvB, BR)
- 1100-1225 Specifika inventarier. Trädörr med järnsmide. Sitter idag i ingången till sakristian. (S)
- Omkr 1450 Specifika inventarier – altarskåp. Nordtyskt arbete. (BC)
- Omkr 1657 Fast inredning – predikstol. Utförd av bildhuggaren Henrik Werner. Hänger idag utvikt på norra långväggen. (M)
- 1732 Nybyggnad. Klockstapel. (SvB)
- 1744 Specifika inventarier – kyrkklocka. Den stora klockan gjuts om i Norrköping. (AR) (Enligt BC gjuts klockan då.)
- 1787 Nybyggnad. Ritningar av byggmästaren Casper Seurling. (SvK)
- 1788 Nybyggnad. Grunden anlades. (Osäker uppgift) (SvK, BR)
- 1795 Nybyggnad. Ritningar av byggmästaren Casper Seurling. (I sockenhandlingar framgår det att tidigare ritningar skadats och man har fått nya.) (BC, Sockenhandlingar)
- 1795-1797 Nybyggnad – Kyrkan i sin helhet. Uppfördes i sten av murmästaren Petter Lindstrand och Lars Lindqvist som ersättning för den medeltida kyrkan. Rektangulärt långhus med tresidigt kor i öster samt torn med huvudingång i väster. Sakristia i norr och mittingång i söder. Ev ingår den äldre kyrkan delvis i den nuvarande. (SvK)
- 1797 Specifika inventarier – altartavla. ”Kristi korsfästelse” av Pehr Hörberg. Skänktes av rusthållaren Erik Månsson i Forssa. Möjligen har Hörberg även ritat altaruppsatsen. (SvK, AR)
- 1799 Fast inredning – orgel. Tillverkad av Pehr Schiörlin. Restaurering 1935 och 1972. Orgelverket kompletterat och återinsatt 1990. (SvK, BC)

- 1799 ca Fast inredning – orgelfasad. Tillverkad av Anders Malmström i Västra Ny. (SvK)
- 1844 Fast inredning – predikstol. (T)
- o 1900 Ändring – ombyggnad. Ny predikstol inom den gamla korbänkens ramverk på nordsidan, med uppgång från koret. (Oklar uppgift). Ommålning och ev omputsning såväl exteriört som interiört. (SvK)
- o 1900 Fast inredning – bänkinredning. Ny öppen ekmålad bänkinredning. (SvK)
- o 1900 Tekniska installation – värme. Kamin på predikstolens f d plats. (SvK)
- 1914 Ändring – restaurering, exteriör. Spritputsade murar med omfattningar och lister i slätputs. Sockeln täckt med spritad cementputs. Ommålning av snickerierna. Nytt spåntak. (SvK)
- 1914 Ändring – restaurering, interiör. Restaurering av altartavla, medeltida altarskåp och delarna till den äldre predikstolskorgen. (Carl R Forslund från Kantorp). Predikstolen sätts upp i ett utvikt plan på kyrkväggen. Altaruppsats, altarring och predikstol ommålade i vitt och omförgyllda. (SvK, ÖC 1914-09-26)
- 1935 Fast inredning – orgel, orgelverk. Nytt orgelverk av A. Mårtenssons Orgelfabrik AB, Lund. (SvK)
- 1950-1951 Ändring – restaurering, interiör. Putslagning och avfärgning med kalkbruk samt ommålning av snickerierna. Värmeisolering av innertak. Ny dörr från vapenhuset till kyrkorummet. Balusterräcke i altaruppsatsen täckt med väv och ny bas till predikstolens fot. Korbänksbarriären runt predikstolen liksom 1800-talets korbänk på sydsidan tas bort. Innanfönster. Nytt fönster i sakristian. Matt antikglas i korfönstren (? antikglas finns i fler fönster). Målning av inredning och snickerier. Arkitekt Johannes Dahl och byggmästare Hj. Linder, Mjölby. (SvK, ÖC 1951-08-08, ATA)
- 1950-1951 Fast inredning – bänkinredning. Sluten bänkinredning, öppen mot sidogångarna med den gamla bänkinredningen som förebild. (SvK)
- 1950-1951 Fast inredning – predikstol. Barockpredikstolen sätts upp i delar som prydnad på norra väggen. (SvK) (enligt inventarieförteckning från 1920 satt den då utvikt på södra väggen) (ÖLM)
- 1950-1951 Teknisk installation – värme. Kaminen ersätts med elvärme. (SvK)
- 1950-1951 Specifika inventarier – dopfont. Granit. (BC) (I ATA finns en ritning till dopfonten av Arre Essén.)
- 1950-1951 Ändring – restaurering, exteriör. Viss grundförstärkning. Upplagning av fasader och avfärgning med kalkfärg bruten med bensvart och guldockra. (ATA)
- 1972 Fast inredning – orgel. Restaurering? (ÖLM)
- 1975-1977 Ändring – ombyggnad, tak. Spåntaket ersatt med ett svartmålat koppertak på långhus och sakristia. (SvK) (inte svartmålat idag)
- 1975-1977 Ändring – restaurering, exteriör. Putslagning och avfärgning i vitt. (SvK)
- 1975-1977 Ändring – restaurering, interiör. Väven på altaruppsatsens balusterbarriär tas bort, liksom trähöljet, som förhöjt stenaltaret. Trappa upp till läktaren från kyrkorummet och borttagning av en bänk på var sida i väster. Skåp under läktaren för förvaring. Knäfallet på altarringen monteras mot altarringens dörrar.

Ommålning av interiören. Nytt golv i sakristian. Byggnadsingenjör Ture Jangvik. (SvK)

- 1990 Fast inredning, orgel, orgelverk. 1935 års orgelverk byts ut mot Schiörlins med Sven Nordströms disposition från 1850-talet samt med några smärre kompletteringar. (SvK)
- 1994 Vård/underhåll. Utbyte av spån på nedre tornkransen. (ÖLM)
- 2002 Vård/underhåll. Reparation av tornhuv, utbyte av vissa bärande delar. Byte av spån på tornhuv. (ÖLM)

AR – Ridderstad, Anton, Historiskt, Geografiskt och Statistiskt lexikon öfver Östergötland, A-L, Norrköping 1877.

BC – Cnatingius, Bengt, Herrberga kyrka, Linköpings stifts kyrkor, 1984.

BR – Bebyggelseregistret – kulturhistorisk bebyggelseinformation. Riksantikvarieämbetet

M – Malmgren, Curt, En snickardynasti i barockens Östergötland, Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1931-32, Linköping 1931.

S – Signums svenska konsthistoria, Den romanska konsten, Lund 1996.

Sockenhandlingar – Ihrfors Erik, Anteckningar utur Östergötlands äldre kyrkohäfder nu förvarade i Wadstena landsarkiv för Kongl. Witterhets, Historie och AntiquitetsAcademiens räkning verkställda under åren 1921-1922, Adertonde samlingen, Wifolka Härad.

SvB – Sveriges Bebyggelse, Östergötlands län, del II, Uddevalla 1947.

SvK – Manuskript till Kyrkobyggnader 1760-1860, del 5, Östergötland. Sveriges Kyrkor, Riksantikvarieämbetet

T – Tham W, Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen Stockholm 1855.

ÖC – Östgöta Correspondenten

ÖLM – Östergötlands läns museums topografiska arkiv